

Наталія Драпушко

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
кандидат історичних наук, старший викладач (Україна)

e-mail: historynpu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1483-532X>

Тенденції економічної трансформації промисловості АР Крим у 1991–2002 рр.

Анотація. Метою статті є дослідження та визначенні основних тенденцій трансформації економіки АР Крим у 1991–2002 рр. для усвідомлення досвіду реформування економіки та її відбудови в майбутньому. **Методологія** дослідження ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності, системності, історизму, а також включає методи аналізу, синтезу та класифікації. Використання наукової методології забезпечило об'єктивне висвітлення зазначеної проблематики. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що авторкою на основі статистичних матеріалів розкрито основні тенденції економічної трансформації промисловості АР Крим у пострадянський період у 1991–2002 рр., проаналізовано особливості змін промисловості регіону, розкрито основні проблеми економіки АР Крим у пострадянський період, визначено закономірності та регіональні особливості реформування радянської економіки. Також у статті окреслено фундаментальні соціально-економічні проблеми, які отримала АР Крим у спадщину від СРСР, та шляхи їх усунення. **Висновки.** В означений період 1991–2002 рр. відбулася еволюція економіки у напрямку лібералізації ринкового господарства. Щодо промисловості, то вона втратила домінуючі позиції на користь сільського господарства, торгівлі та курортно-санаторного господарства. Економіка перехідного періоду зіткнулася з низкою нових проблем. Відбувся повний занепад деяких галузей важкої промисловості та повне зникнення окремих із них, наприклад, залізорудної та чорної металургії. Інші галузі виробництва змогли децю пристосуватися до нових умов, що стосується насамперед підприємств легкої промисловості. До найбільших проблем перехідного періоду відносяться як суто економічні (брак власної валюти та тонізація), так і позаекономічні – передусім вплив кримінального світу на процеси господарювання.

Ключові слова: економіка, економічна трансформація, АР Крим, промисловість, реформи.

Постановка проблеми. Нині Україна переживає складні часи, продовжує виборювати свою незалежність, прагне повернути свої території, анексовані Крим. Після повернення АР Крим треба бути свідомими того, що державі прийдеться вирішувати низку назрілих проблем різного характеру і, зокрема, економічних. Саме тут, у цьому питанні, для глибшого розуміння проблем важливим чинником стане звернення, окрім сучасного прогресивного досвіду, до історичного досвіду щодо вирішення питання стосовно трансформації економіки.

Актуальність теми статті викликана необхідністю концептуального вивчення досвіду економічної трансформації промисловості Криму у пострадянський період. Ці знання, попри вже завершений етап реформування пострадянської економіки в материковій Україні, знадобляться після деокупації півострова. Вивчення особливостей змін у промисловості регіону, які позбуваються державного етатизму, актуалізується через те, що цей період півострову доведеться пройти іншим разом із певними варіаціями й модернізаціями. Тож вивчення вже наявного досвіду у прикладанні до реалій недалекого майбутнього однозначно актуалізує цю розвідку.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Така тематика є актуальною і має науковий інтерес. Так, до досліджень у цій сфері зверталася вже низка дослідників, серед основних ми виділяємо наукові праці І. Курила, Р. Аметова, В. Косарева. Важливим джерелом дослідження стали статистичні дані, аналіз яких дав змогу підкріпити теоретичні висновки. Ще одним джерелом послуговували матеріали тогочасної преси та періодики, дослідження яких дає розуміння об'єктивної картини розвитку економіки пострадянського Криму.

Мета статті полягає у визначенні основних тенденцій трансформації економіки АР Крим у 1991–2002 рр. для усвідомлення досвіду реформування її в майбутньому. Завданням наукової статті є аналіз основних закономірностей і регіональних особливостей реформування радянської економіки у економіку пострадянського типу в Автономній Республіці Крим протягом 1991–2002 рр. та формулювання відповідних висновків.

Виклад основного матеріалу. У спадщину від Радянського Союзу новостворена в складі УРСР Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка отримала низку фундаментальних, життєво важливих соціально-економічних проблем, котрі потребували негайного і радикального вирішення як в адміністративних межах автономії, так і в масштабах незалежної України.

До таких проблем у сфері економіки відносять: 1) відсутність легальної приватної власності на основні засоби виробництва; 2) надмірні розміри військово-промислового комплексу; 3) технологічна відсталість та надмірна енергозатратність усіх галузей народного господарства; 4) економічно необґрунтована кооперація між підприємствами автономії та інших областей України; 5) штучно насаджені міжвиробничі зв'язки між підприємствами Криму та інших республік СРСР.

Від осені 1991 р. до них додалися проблеми браку власних, українських грошей, перманентна тінізація та криміналізація економічного життя.

З 2,6 млн жителів Криму у народному господарстві були зайняті 1,115 млн осіб (держсектор – 938,6 тис., кооперація – 149 тис., колгоспи – 101 тис. чол., малі підприємства – 24,7 тис., спільні підприємства – 0,8 тис., індивідуальна трудова діяльність – 2,2 тис. чол. [Відомості, 1992 : 1].

Структура економіки АР Криму у 1990 р. (за ВВП): промисловість – 52 %; сільське господарство – 27 %; будівництво – 11 %; транспорт і зв'язок – 4 %; торгівля, матеріально-технічне забезпечення – 6 %.

За 5 років структура економіки АР Криму суттєво не змінилася (за ВВП): промисловість – 48 %; сільське господарство – 24 %; будівництво – 11 %; транспорт і зв'язок – 8 %; торгівля, матеріально-технічне забезпечення – 9 % [Курило, 2006 : 32]. Роздрібковий товарообіг зріс за рік на 19,7 % на тлі відносно стабільних цін.

У той же час на промисловість Криму негативно впливали скорочення попиту на хімічну продукцію на світових ринках (призвело до скорочення виробництва та експорту в хімпромі) та несприятливі погодні умови, які вплинули на рослинництво, все сільське господарство та будівництво.

Відповідно до результатів досліджень українських науковців інтегральний коефіцієнт тіншової економіки в Україні становив: 1995 р. – 40,5 %, – 43,6%, 2001 р. – 26,7 %, 2002 р. – 26,6 % від офіційного ВВП [Аметов, 2002 : 22].

На нашу думку, спираючись на результати попередніх досліджень та їх аналіз, можна констатувати, що економіка України та АР Криму пережила дві великі хвилі криміналізації, які припали відповідно на 1993–1998 роки та 2000–2003 роки.

Упродовж 2000–2002 рр. за умов прискореного реформування агропромислового комплексу (АПК) хвилеподібно зросла кількість злочинів при приватизації основних фондів та майна, перерозподілі прав власності переробних підприємств, ремонтно-технічних, транспортних та будівельних організацій АПК.

За час дії Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 р. до 2002 р. лише органами МВС викрито понад 20 тис. корисливих злочинів, з яких 7,6 тис. розкрадань (38,2 %), вчинених посадовими та матеріально-відповідальними особами, 8,1 тис. посадових злочинів (40,6 %).

Зростає кількість корисливих злочинів, які скоюють керівники сільгоспідприємств. У 1991 р. до кримінальної відповідальності притягнуто лише 96 керівників сільгоспідприємств, у 1995 р. – 584, у 2000 р. – 764 [Реформирование, 2000 : 54].

Протягом 2002 р. в агропромислового комплексу тільки співробітниками МВС викрито біля 8 тис. корисливих злочинів. Серед них – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (1,5 тис.). До кримінальної відповідальності притягнуто 3,4 тис. осіб, з яких близько 3 тис. – керівники сільгоспідприємств. Сума матеріальних збитків становить понад 70 млн. грн.

Практично у всіх регіонах країни виявлено та задокументовано численні порушення з боку посадових осіб та керівників місцевих владних органів при приватизації [Косарев, 2003 : 24].

Промисловість в умовах пострадянської трансформації АПК мала низку характерних рис. За визначенням фахівців НАН України, на 1991 р. Автономна Республіка Крим позиціонувалася як один із слабозвинутих у промислово-індустріальному сенсі регіонів України [Перший, 2004 : 28].

Так, якщо протягом 1990 р. валова додана вартість в УРСР формувалась на 36,1% промисловістю республіки, на 25,5 % – сільським господарством, на 8,5 % – у будівництві, 1,6 % – іншими галузями виробництва речових товарів та на 29,3 % – галузями, які надають платні послуги (в яких відповідно працювали 31,6 %; 17,3 %; 9,8 %; 1,4 % та 39,9 % зайнятого населення), то на Кримському півострові новостворена валова додана вартість того року розподілилася так: промисловість – 29,4 %; сільське господарство – 25,5 %; будівництво –

10,3 %; інші галузі виробництва речових товарів – 1,5 %; сфера надання послуг – 29,4 % [Перший, 2004 : 29].

У Криму діяли чотири промислові вузли регіонального значення: Сімферопольський, Севастопольський, Керченський та Саксько-Євпаторійський.

Сімферопольський промвузол складався з підприємств машинобудування і металообробки (заводи «Сільгоспдеталь», «Сантехпром», електромашинобудівний, об'єднання «Криммаш», «Пневматика», «Фотон»), легкої промисловості (невеликі швейні, трикотажні, взуттєві, шкіряно-галантерейні підприємства), харчової промисловості (консервні заводи, тютюново-ферментаційний комбінат, кондитерські і макаронні фабрики), хімічної промисловості (заводи побутової хімії і пластмас).

Кістяк Керченського промвузлу становили залізорудний комбінат, завод «Затока», виробниче об'єднання «Керчрибпром», підприємства будматеріалів.

Основу Саксько-Євпаторійського промвузла становили харчові підприємства та Сакський хімзавод. Велику роль відігравали курортно-санаторні установи.

У Севастопольському промвузлі провідними були підприємства рибної і рибоконсервної промисловості. Значний внесок робили Севастопольський морський завод і приладобудівний завод [Населення, 2003 : 259].

Визначне значення для економіки Криму мав Кримський рекреаційний район, який поділявся на три зони: Південнобережний (Ялта – Сімеїз), Західнобережний (Саки – Євпаторія), Південно-східнобережний (Судак – Феодосія). Саме тут розташована більша частина із 517 км пляжів, 26-ти родовищ лікувальних грязей, 200 свердловин, 100 джерел мінеральних вод [Гласность, 1994 : 69].

Інакше в регіоні окремі великі підприємства металургійної, машинобудівної промисловості, електротехнічної промисловості, як правило, не становили органічного цілого промисловістю півострова, були практично відірвані від неї та обслуговували потреби або загальноукраїнського господарського комплексу, або навіть загальносоюзного.

На серпень 1994 р. промислове виробництво у Феодосії скоротилося на 45 % до рівня 1990 р., а товарообіг – на 48 % [Автономна, 2005 : 1].

Частка прибуткових підприємств в Україні протягом 1985–1998 рр. скоротилася з 92 % до 46 %, а протягом 1999–2004 рр. зросла до 60 %. У межах Криму динаміка виглядала так: 1995–2000 р. – падіння з 86,6 % до 41,7 %, а протягом 2001–2003 рр. – зростання до 63,3 %. При цьому необхідно зазначити про суттєве зростання частки прибуткових підприємств у Криму в 2001 р. – до 55,1 %, а також про падіння частки таких підприємств у 2004 р. до 41,5 % (причиною останнього вбачаються соціально-економічні й політичні потрясіння другої половини 2004 р.) [Голос № 134, 1994 : 28].

Частка промислової продукції у загальному обсязі продукції підприємств Криму: 1995 р. – 29,5 %; 2000 р. – 29,9 %; 2001 р. – 30,5 %; 2002 р. – 27,0 % [Голос, 1994 : 211].

У 1992 р. на території недобудованої Кримської АЕС (м. Щолкіне) АО «Азов-Адлер» почало будівництво заводу безалкогольних напоїв, швидко доповнене виробництвом горілки в імпортних пляшках. Там же віце-прем'єр Євген Сабуров дозволив ізраїльській фірмі «Джі-Ві-Ейч» будівництво фабрики з переробки 20 тис. вовни на рік [Голос b, 1994 : 1].

Керченський завод безалкогольних напоїв відновив виробництво пива «Донецьке» і розпочав випуск цитрусових напоїв з імпоротної сировини [Автономна, 2005 : 1].

Тютюнова промисловість в АР Крим з кінця 1990-х років переживала поступовий занепад через невпинний ріст конкуренції з боку транснаціональних тютюнових корпорацій, здійснюваної як через імпорт тютюну і сигарет, так і через розгортання їх виробництва в середині України на великих спільних підприємствах.

На початку 1990-х рр. в Україні скасовано державну монополію на тютюн і тютюнові вироби. Майже відразу міжнародні тютюнові корпорації створили спільні підприємства на базі шести найбільших бувших державних тютюнових фабрик з 11 наявних. У 1994 р. ці спільні підприємства виробили 79 % від загальної кількості випущених сигарет, у 1996 р. – 84 %, 1998 р. – 93 %. 1999 р. одне спільне підприємство (RJR-JTI у Львові) закрилося, але частка п'яти інших утрималася на рівні 92 %, а потім продовжила зростати, досягнувши у 2007 р. 99 %. При цьому кількість спільних підприємств зменшилася до чотирьох унаслідок взаємних поглинань.

У Криму процес роздержавлення пережила тільки Феодосійська тютюнова фабрика, котра разом з іншими українськими сьома середніми та 11 малими підприємствами цієї галузі намагалася чинити опір продукції транснаціональних корпорацій.

Виробництво сигарет на ВАТ «Феодосійська тютюнова фабрика», повністю вигорілої під час пожежі 1990 р. і відбудованої на іншому місці тоді ж, за 4 місяці, дорівнювало у 1999 р. 1,06 млрд шт. цигарок; 2000 р. – 0,71 млрд шт.; 2001 р. – 1,71 млрд шт.; 2002 р. – 1,70 млрд шт.; 2003 р. – 1,18 млрд шт.; 2004 р. – 0,71 млрд шт.; 2005 р. – 0,71 млрд шт. Твердо утримувала до 2002 р. включно перше місце серед українських тютюнових фабрик, які не мали у складі своїх

акціонерів іноземних інвесторів [Автономна, 2005 : 14].

У 2002 р. фабрика тримала 2,6 % загальноукраїнського ринку сигарет і входила до переліку стратегічних, бюджетоутворювальних підприємств півострова. У травні того ж року 84,16 % акцій фабрики придбали кіпрські компанії Tabinvest и Limited. Протягом наступних трьох років керівництво підприємства переконувало, що фабрика буде розвиватися, і навіть фіктивно закупило у 2004 р. нове устаткування для обробки тютюну вартістю 1120 тис. грн, яке надійшло лише на папері, а гроші привласнили директор фабрики, його дружина – головний бухгалтер фабрики – і посередницька торгівельна фірма. У липні 2006 р. «Феодосійська тютюнова фабрика» збанкрутувала.

Якщо упродовж 1996–1999 рр. виробництво тютюнової сировини в Україні щороку поступово зростало з 2460 т до 3260 т, а в наступні роки і до 2004 р. скоротилося з 3020 т (2000 р.) до 1450 т. (2003 р.); 2005 р. – 2587 т, 2006 р. – 2275 т.

Випуск ферментованого тютюну у 1996–1998 рр. скоротився з 4565 т до 3134 т. Потім зростає у 1999 р. до 6273 т. Надалі мали місце своєрідні дворічні цикли (рік зростання, наступний – скорочення; рік – зростання, наступний – скорочення): 2000–2001 рр., 2002–2003 рр., 2004–2005 рр. тощо [Автономна, 2005 : 15].

Добувна промисловість у досліджуваній період поступово занепадала.

У грудні 1993 р. на газовому родовищі «Штормове» у Чорному морі, біля смт Чорноморське, задіяно четверту свердловину ВО «Чорноморнафтогазу». Так, на родовищі довели видобуток до 900 тис. куб. м [Діяльність, 2009 : 1].

Наприкінці 1993 р. «Чорноморнафтогаз» спільно з англійською фірмою «JP Keni» створив підприємство «Кримська нафтова компанія», яка планувала розпочати у 1994 р. буріння пошукових свердлових глибиною понад 100 м. [Голос а, 1994 : 1].

Окремо слід сказати, що найбільш тінізованими галузями народного господарства Криму протягом усього досліджуваного періоду залишалися торгівля та рекреаційна (санаторно-курортна і туристична) галузі.

Торгівля на півострові визначалася загальним станом виробничих галузей економіки Криму та міжнародними, загальноукраїнськими економічними процесами.

Зовнішня торгівля товарами велася з 128 країнами світу. До країн СНД експортовано 41 % всіх товарів, до країн ЄС – 19,4 % (за січень – листопад 2011 р. – відповідно 45,4 % і 20,9 %). Основу товарного експорту складали судна, продукти неорганічної хімії, шлаки і зола, котли, зерно [Автономна, 2003 : 26].

З країн СНД основні зовнішньоторговельні потоки йшли до Росії, Білорусі та Казахстану. З ЄС торговельними партнерами Криму були Німеччина, Велика Британія, Італія, Франція, Іспанія, Словаччина. Значною стала торгівля з Ліберією, Туреччиною, США, Китаєм.

Експорт товарів до Росії становив 29,6 % всього експорту автономії, до Ліберії – 5 %, до Білорусі, Німеччини, Туреччини і Норвегії – 4–4,8 % [Автономна, 2003 : 28].

Товарний імпорт з країни СНД становив 12,5 % всього імпорту, з ЄС – 15,5 %, тоді як протягом січня – листопада 2011 р. – 7,2 % і 36,0 % відповідно.

Найбільша частка імпорту проходила в Крим через Сінгапур (40,1%), з Китаю (19,9 %), Росії (7,4 %), Туреччини (6,2 %) [Автономна, 2003 : 33–34].

З країн ЄС найбільшими постачальниками товарів були Німеччина (4 %), Велика Британія, Італія, Польща, Фінляндія, Нідерланди.

Імпорт з Казахстану виріс на 38,5 % (за рахунок закупівель солі та сірки), з Туреччини – на 29,2 % (фрукти, овочі, одяг, біжутерія, пластмаси, полімерні матеріали), Російської Федерації – на 24,9 % (нафта, нафтопродукти, судна, алкогольні та безалкогольні напої).

Імпортувалися головним чином судна (бурові установки), електричні машини, котли, сіль, сірка, фрукти, літальні апарати.

На початку 1990-х рр. на території Криму діяли 1029 рекреаційно-курортних установ на 212 тис. місць, 500 санаторіїв і пансіонатів з лікуванням на 15 тис. ліжко-місць [Гласність, 1997 : 1].

Наприкінці липня 1994 р. Верховна Рада Криму прийняла постанову про акціонування санаторно-курортних установ Ялти та усунула з посади голову Фонду держмайна Республіки Крим В. Рибалка, котрий, серед іншого, був проти цього заходу.

Втім упродовж 1994–2001 рр. відбувалося постійне скорочення обсягу будівельних робіт у санітарно-курортній галузі. До 2001 р. це викликано припиненням фінансування за програмою Кіотського протоколу; проведенням будівельних робіт у межах республіки підприємствами некримської реєстрації.

Будівельники Сімферополя виконали 50,8 % загального об'єму будівництва, а підприємства Євпаторії, Армянська, Ялти і Чорноморського району – 35 %.

Так, зберігалася попередньо сформована тенденція до посилення нерівномірності будівництва по регіонах АР Крим [Відомості, 1991 : 12].

Тож за офіційними даними Мінекономіки Крим за 9 місяців 2002 р. на півострові відпочили у санаторно-курортних і туристичних установах понад 1 млн осіб, а за даними Міністерства туризму і курортів АР Криму протягом сезону там же відпочивали 4–5 млн осіб [Про деякі, 2001 : 3].

Так, майже 3 млн відпочивальників припали на приватний індивідуальний сектор, доходи якого від цього виду бізнесу залишилися поза сферою оподаткування.

У 2002 р. на території Криму урядові автономії були відомі 1660 домогосподарств, котрі працювали як міні-готелі з розрахунку на 22 тис. місць. З них суб'єктів підприємницької діяльності зареєстровано тільки 156. При цьому у Криму офіційно рахувалися 639 санаторно-курортних закладів з майже 150 тис. місць [Регіональний, 2011 : 31].

Висновки. Підсумувавши вищенаведене зазначимо, що у глобальному вимірі економіка Криму в цей період еволюціонувала у напрямку утвердження лібералізованого ринкового господарства. Це призвело до кардинальної зміни ролі промисловості в економіці – вона втратила домінуючі позиції на користь сільського господарства, торгівлі та курортно-санаторного господарства. Відбувся повний занепад деяких галузей важкої промисловості та повне зникнення окремих з них – залізорудної та чорної металургії. Інші галузі виробництва змогли дещо пристосуватися до нових умов, що стосується найперше підприємств легкої промисловості. До найбільших проблем перехідного періоду відносяться як суто економічні – відсутність власної валюти та тінізація, так і позаекономічні – передусім вплив кримінального світу на процеси господарювання.

Подяка. Висловлюємо щирі вдячності працівникам бібліотек за сприяння та членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримала фінансової підтримки для дослідження, авторства або / публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Автономна** (2003). *Автономна Республіка Крим у цифрах у 2002 р.*: Статистичний довідник. 196 с.
- Автономна** (2005). *Автономна Республіка Крим у цифрах у 2004 році*: Статистичний довідник. 289 с.
- Аметов, Р. Ф.** (2002). Аметов Р. Ф. *Региональные особенности развития хозяйственного комплекса Крыма*. ИЭПИ НАН Украины. 282 с.
- Відомості** (1991). Відомості Верховної Ради України. № 9.
- Відомості** (1992) Відомості Верховної Ради України. № 1.
- Гласність** (1994). Гласність: газета Ялтинской городской организации Компартии Украины. № 151. 10 серпня.
- Гласність** (1997) Гласність: газета Ялтинской городской организации Компартии Украины.
- Голос а (1994)** Голос Крыма. – Еженедельное приложение к газете «Голос Украины». № 1. 1 січня.
- Голос б (1994)** Голос Крыма. – Еженедельное приложение к газете «Голос Украины». № 2. 5 січня.
- Голос с (1994)** Голос Крыма. Еженедельное приложение к газете «Голос Украины». № 134. 6 липня.
- Діяльність** (2009). *Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності*: Статистичний збірник. 2008. Держкомстат України. 327 с.
- Косарев, В. Е.** (2003) *Управление развитием социальной сферы Автономной Республики Крым*. Издательство Европейского ун-та. 184 с.
- Курило, І. О.** (2006) Соціально-економічна структура населення: еволюція, сучасність, трансформації. ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України. 472 с.
- Населення** (2003). *Населення України, 2002 рік*. Державний комітет статистики України. 317 с.
- Перший** (2004). *Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти*. Держкомстат України. 558 с.
- Про деякі** (2001). Про деякі заходи щодо стабілізації відносин в Автономній Республіці Крим: постанова № 33. Крымские известия. 20 февраля. 3.
- Регіональний** (2011) *Регіональний людський розвиток. Статистичний бюллетень*. Держкомстат України. 44 с.
- Реформирование** (2000). *Реформирование экономики АПК Крыма (оценка состояния, перспективы завершения)*. Таврида. 176 с.

Natalya A. Drapushko

National Pedagogical Dragomanov University
PhD (History), senior lecturer (Ukraine)

**Trends in the Economic Transformation of Industry of Autonomous Republic of Crimea
in 1991–2002**

Abstract. *The purpose of the article is to research and identify the main trends in the transformation of the economy of the Republic of Crimea in 1991–2002 in order to understand the experience of reforming the economy and its reconstruction in the future. The methodology of the research is based on the principles of scientificity, objectivity, systematicity, historicism, and also includes methods of analysis, synthesis, and classification. The use of scientific methodology provided an objective coverage of the mentioned issues. Scientific novelty of the work lies in the fact that, on the basis of statistical materials, the author revealed the main trends of the economic transformation of the industry of the Republic of Crimea in the post-Soviet period in 1991–2002, analyzed the peculiarities of changes in the industry of the region, revealed the main problems of the economy of the Republic of Crimea in the post-Soviet period, determined the patterns and regional features of reforming the Soviet economy. The article also outlines the fundamental socio-economic problems that the Crimean Autonomous Republic inherited from the USSR and ways to eliminate them.*

Conclusions. *In the defined period of 1991–2002, there was an evolution of the economy in the direction of liberalization of the market economy. As for industry, it has lost its dominant position in favor of agriculture, trade, and the resort and sanatorium economy. The economy of the transition period faced a number of new problems. There was a complete decline of some branches of heavy industry and the complete disappearance of some of them, for example, iron ore and ferrous metallurgy. Other branches of production to one degree or another were able to adapt to the new conditions, which primarily concerns light industry enterprises. The biggest problems of the transition period include both purely economic ones – lack of own currency and tinization, and non-economic ones – first of all, the influence of the criminal world on economic processes.*

Key words: *economy, economic transformation, Autonomous Republic of Crimea, industry, reforms.*

References:

- Avtonomna** (2003). Avtonomna Respublika Krym u cyfrakh u 2002 r. [Autonomous Republic of Crimea in numbers in 2002.]. *Statystychnyj dovidnyk - Statistical handbook* 196. [in Ukrainian]
- Avtonomna** (2005). Avtonomna Respublika Krym u cyfrakh u 2004 roci. [Autonomous Republic of Crimea in numbers in 2002]. *Statystychnyj dovidnyk – Statistical handbook*. 289. [in Ukrainian]
- Ametov, R. F.** (2002). *Regionalnye osobennosti razvitiya khozaystvennogo kompleksa Kryma* [Regional features of the development of the economic complex of Crimea] IEPI NAN Ukrainy. 282. [in Russian]
- Vidomosti** (1991). Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinjy. [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine] 9. [in Ukrainian]
- Vidomosti** (1992) Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinjy. [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine] 1. 27 chervnja. [in Ukrainian]
- Glasnost** (1994). Glasnost: gazeta Yaltinskoy gorodskoy organizatsii Kompartii Ukrainy. [Glasnost: newspaper of the Yalta city organization of the Communist Party of Ukraine] № 151. 10 serpnja. [in Russian]
- Glasnost** (1997) Glasnost: gazeta Yaltinskoy gorodskoy organizatsii Kompartii Ukrainy. [Glasnost: newspaper of the Yalta city organization of the Communist Party of Ukraine] [in Russian]
- Golos a** (1994) Golos Kryma. Yezhenedelnoe prilozhenie k gazete «Golos Ukrainy». [Voice of the Crimea. – Weekly supplement to the newspaper «Voice of Ukraine»] № 1. 1 sichnja. [in Russian]
- Golos b** (1994) Golos Kryma. Yezhenedelnoe prilozhenie k gazete «Golos Ukrainy». [Voice of the Crimea. – Weekly supplement to the newspaper «Voice of Ukraine»]. № 2. 5 sichnja. [in Russian]
- Golos c** (1994) Golos Kryma. Yezhenedelnoe prilozhenie k gazete «Golos Ukrainy». [Voice of the Crimea. – Weekly supplement to the newspaper «Voice of Ukraine»] № 134. 6 lipnja. [in Russian]
- Dijalnistj** (2009). Dijalnistj pidprijemstv – sub'ektiv pidprijemnyckoji dijalnosti: Statystychnyj zbirnyk [Activities of enterprises – subjects of entrepreneurial activity: Statistical collection.]. 2008. *Derzhavnyj komitet statystyky Ukrajinjy – State Statistics Committee of Ukraine*. 327. [in Ukrainian]
- Kosarev, V. Ye.** (2003) Kosarev V.Ye. Upravlenie razvitiem sotsialnoy sfery Avtonomnoy Respubliki Krym. [Management of the development of the social sphere of the Autonomous Republic of Crimea] *Izdatelstvo Yevropejskogo un-ta - European University Press*. 184. [in Russian]
- Kurylo, I. O.** (2006) Kurylo I.O. Socialjno-ekonomichna struktura naselennja: evolucija, suchasnistj, transformaciji. [Socio-economic structure of the population: evolution, modernity, transformations.] «*Institut ekonomiky ta proghnozuvannja*» NAN Ukrajinjy – «*Institute of Economics and Forecasting*» of the National Academy of Sciences of Ukraine. 472. [in Ukrainian]

- Naselennja** (2003). Naselennja Ukrajinu, 2002 rik. [Population of Ukraine, 2002.] *Derzhavnyj komitet statystyky Ukrajinu – State Statistics Committee of Ukraine*. 317. [in Ukrainian]
- Pershyj** (2004). Pershyj Vseukrajins'kyj perepys naselennja: istorychni, metodologichni, socialni, ekonomichni, etnichni aspekty. [The first All-Ukrainian population census: historical, methodological, social, economic, ethnic aspects] *Derzhavnyj komitet statystyky Ukrajinu – State Statistics Committee of Ukraine*. 558. [in Ukrainian]
- Pro dejaki** (2001). Pro dejaki zakhody shhodo stabilizaciji vidnosyn v Avtonomnoji Respubliki Krym: postanova # 33. [About some measures to stabilize relations in the Autonomous Republic of Crimea : Resolution No. 33.] *Крымские известия – Crimean news*. 20 fevralja. 3. [in Ukrainian]
- Reformirovanie** (2000). Reformirovanie ekonomiki APK Kryma (otsenka sostoyaniya, perspektivy zaversheniya). [Reforming the economy of the Crimean agricultural industry (assessing the state, prospects for completion)] *Tavrida – Taurida*. 176. [in Russian]
- Reghionalnyj** (2011) Reghionalnyj ljuds'kyj rozvytok. Statystychnyj bjulletenj. [Regional human development. Statistical bulletin.] *Derzhavnyj komitet statystyky Ukrajinu – State Statistics Committee of Ukraine*. 44. [in Ukrainian]

Статтю надіслано до редколегії 10.07.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 14.08.2022 р.